

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-50>
УДК [338.48:[330.341:335.48]](477)"20"

МАМЧИН Мирослава

Національний університет «Львівська політехніка»
<https://orcid.org/0000-0001-9230-0147>
e-mail: myroslava.m.mamchyn@lpnu.ua

ДЕМКО Мар'яна

Національний університет «Львівська політехніка»
<https://orcid.org/0000-0001-7081-9001>
e-mail: mariana.y.demko@lpnu.ua

МИХАЦЬ Софія

Національний університет «Львівська політехніка»
<https://orcid.org/0009-0003-1251-8333>
e-mail: sofiia.mykhats.me.2020@lpnu.ua

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ НА ТУРИСТИЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ

Визначено основні фактори впливу на розвиток туризму в регіонах України в умовах війни, досліджено ситуацію на туристичному ринку України, яка кардинально змінилась порівняно з довоєнним періодом. Проаналізовано нові тенденції, які формують додаткові можливості щодо подальшого розвитку туристичної галузі України сьогодні і у післявоєнний період. Визначено напрями розвитку туризму в Україні на перспективу.

Ключові слова: туризм в Україні, військовий конфлікт, безпека туристів, туристична інфраструктура, ризики туризму в умовах війни, перспективи розвитку туризму, сталий туризм, цифрові технології в туризмі.

МАМЧЫН Myroslava, DEMKO Mariana, MYKHATS Sofia
Lviv Polytechnic National University

STUDY OF THE INFLUENCE OF THE MARTIAL LAW ON TOURIST ACTIVITIES IN UKRAINE

The research shows that tourism in the pre-war period was an important industry for the economy of the regions of Ukraine, which generated significant economic activity and created opportunities for the employment of the population. As a result of the war, the tourist infrastructure in many regions of Ukraine was damaged, tourist companies stopped or changed their fields of activity. It was determined that the main factors influencing the development of tourism in the regions of Ukraine during the war include the availability of recreational resources, historical monuments, development of tourist infrastructure, marketing and promotion, transport accessibility, image, security of the region, political stability in the country. Since the beginning of the full-scale war, the situation in the tourist market of Ukraine has changed radically, some tourist companies have closed, others have directed their activities to volunteering. Travel companies could not resume their core activities for a long time. A certain intensification of their activities took place in the summer of 2022, but not on the entire territory of Ukraine, they researched and tested new directions. It has been established that in modern conditions, domestic tourism has its own characteristics related to specific permits and restrictions on recreation and travel introduced during the war in the relatively safe western and central regions of Ukraine, the presence of a curfew, possible shelling and the need for shelters in case of the air raids. At the same time, the demand for hotel services at the beginning of the war increased significantly in the Western regions of Ukraine.

Although the war significantly affected the tourism industry, technological development and the emergence of new trends create new opportunities for the further development of the tourism industry in Ukraine today and in the post-war period. We are talking about sustainable tourism, which will allow primarily to attract environmentally conscious tourists, the introduction of digital components in tourist activities, the use of augmented reality for the promotion of tourist products. An influencer can also be used to promote a certain region and its landmarks. In the post-war period, the tourism industry should obviously develop in two directions. One direction will focus on the offer of tourist services for foreign tourists, the other - on Ukrainian tourists who will plan both foreign vacations and domestic vacations in Ukraine. Currently, the tourism industry is developing at a slow pace and must adapt to the complex current challenges.

Keywords: tourism in Ukraine, military conflict, safety of tourists, tourist infrastructure, risks of tourism in war conditions, prospects for tourism development, sustainable tourism, digital technologies in tourism.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У сучасному світі туризм є важливою складовою економіки багатьох країн, відіграючи роль каталізатора економічного зростання та розвитку соціокультурних зв'язків. Туристична галузь сприяє створенню нових робочих місць, розвитку інфраструктури та сприяє підтримці культурного обміну між націями. Однак у багатьох країнах, які зіткнулися із складними військовими конфліктами, туристична індустрія відчула негативний вплив воєнної ситуації.

Дослідження впливу війни на розвиток туристичної діяльності в Україні є актуальною темою, оскільки триває повномасштабне вторгнення країни-агресора і наша країна зазнала і надалі зазнає значних втрат. Війна негативно вплинула на економіку, інфраструктуру та соціальну стабільність України, в тому числі на туристичну галузь. Вона суттєво зменшила кількість туристів, які відвідують Україну через

постраждали регіони. Туристи бояться відвідувати і навіть регіони, які є віддаленими від регіонів ведення бойових дій через ризики обстрілів. Тому сьогодні спостерігається значне скорочення надходження коштів до державного бюджету від туристичної діяльності через проблеми з безпекою та загальний негативний імідж України як туристичної дестинації. Хоча український уряд працює над розвитком туризму в інших регіонах, не зачеплених конфліктом, наслідки війни продовжують впливати на туристичний сектор та діяльність підприємств, які у ньому функціонують. Тому вплив війни на розвиток туризму в Україні залишається актуальним і важливим предметом для дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням впливу війни на туристичну діяльність в Україні займалась низка науковців. Зокрема, Титаренко Л.М., Куліш М.В., Степанова С.О вважають, що війна проти України, немає аналогів у сучасній європейській історії і тому оцінити її вплив на туристичний сектор дуже складно [1], а Кириченко С. визначає війну, як нову реальність і економіка має працювати навіть у таких умовах, і він пропонує, щоб програми майбутнього відновлення охоплювали і туризм [2]. Моца А.А., Шевчук С.М., Середа Н.М. окреслюють перспективні напрямки повоєнного відновлення сфери туризму в Україні і пропонують взяти до уваги позитивний досвід зарубіжних країн у відбудові сфери туризму, яка постраждала внаслідок кризових явищ, а особливо через війну [3]. Окремі автори вказують на необхідність розробки своєрідної «дорожньої карти» розвитку туризму і підкреслюють важливість маркетингової кампанії на зовнішніх ринках для сприйняття нашої країни як безпечної локації для подорожуючих [4]. Проте комплексний аналіз основних факторів, які впливають на туристичну галузь України сьогодні та буде впливати на перспективи її розвитку сьогодні відсутній.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є дослідження впливу війни на розвиток туризму в Україні, визначення інших основних факторів, які на нього впливають та окреслення перспектив післявоєнного розвитку туризму.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Пандемія COVID-19 і пов'язані з нею обмеження на поїздки дуже негативно вплинули на світову туристичну індустрію протягом 2020-2021 рр. Після хвилі поширення «Омікрону» та високого рівня вакцинації у світі очікувалося, що у 2022 відбудеться активізація світової туристичної індустрії, хоча пандемія ще не була завершена. Проте розпочалося повномасштабне вторгнення росії в Україну. Політичні та економічні наслідки війни уже сьогодні суттєво почали проявлятися, проте може знадобитися багато часу, щоб усвідомити реальну ціну збитків від війни. Російське вторгнення в Україну мало руйнівні економічні наслідки для усього світу, не в останню чергу для індустрії подорожей і туризму, що можна розглядати як гуманітарну трагедію. Експерти прогнозують, що на розвиток туризму на Близькому Сході, у Туреччині, Німеччині та Греції найбільше вплине ця війна. Основними причинами таких негативних наслідків є зростання цін на природні ресурси такі як газ і нафта, а також зростання цін на туристичні послуги [5].

Ще до 24 лютого 2022 р. туризм, який тільки починав розвиватися, після двох років протипандемічних обмежень, відчув очікування початку війни. Одним із перших поштовхів була відмова західних перевізників від польотів в Україну. Після цього виникли занепокоєння, а згодом і заборона авіаційним перевізникам літати над Україною і хоча проблему вдалося вирішити на державному рівні, але це не тривало довго, оскільки масштабне вторгнення почалося за тиждень [2].

Туризм в довоєнний період був важливою галуззю для економіки регіонів України, що генерував значну економічну активність та можливості для працевлаштування населення. До повномасштабного вторгнення країни-агресора Україна приваблювала велику кількість туристів з-за кордону, що сприяло економічному розвитку країни, одночасно активно розвивався і внутрішній туризм. Туристична галузь відіграла важливу роль в економіці України. Туризм був важливим джерелом надходження іноземної валюти для країни.

Постраждали регіони України були і залишатимуться особливо залежними від туризму, оскільки туристична галузь робить значний внесок у розвиток регіональної економіки та загальної регіональної інфраструктури. Кожен регіон України має велику культурну спадщину, включаючи історичні пам'ятки, мальовничу природу та рекреаційні ресурси, а різноманітна місцева кухня кожного регіону приваблює туристів з усього світу. Проте внаслідок війни туристична інфраструктура в багатьох регіонах України також була пошкоджена, що ще більше посилює негативні наслідки вторгнення росії.

Туристична галузь формує унікальне середовище, в якому вона розвивається під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів. Важливими є внутрішні фактори, такі як інвестиційний клімат, інфляція, валютні курси, економічні кризи, соціальні та релігійні конфлікти. З початку повномасштабної війни ситуація на туристичному ринку України кардинально змінилась: одні туристичні компанії закрились, інші перенаправили свою діяльність на волонтерство – використовували свої автобуси для евакуації біженців, залучали зв'язки, щоб організувати закупівлю гуманітарної допомоги з-за кордону. Туристичні компанії

довгий час не могли відновити свою основну діяльність. Певна активізація їх діяльності відбулася влітку 2022 р., але не на всій території України.

Слід зазначити, що туристична діяльність у воєнний час в Україні повністю не припинилася, були досліджені та випробувані нові напрямки, такі як темний туризм та військовий туризм. Ці види туризму в минулому не були добре розвинені і популярні в Україні, але зараз стають цілком життєздатними і перспективними з економічної точки зору, оскільки деякі іноземні туристи зараз цікавляться Україною.

Хоча війна негативно вплинула на туризм, туристична галузь може відігравати важливу роль у відновленні місцевої економіки. Можна виділити декілька важливих для розвитку туризму та економіки в постраждалих регіонах України соціально-економічних чинників:

– створення робочих місць: можливості для торгівлі та працевлаштування місцевого населення є важливими для туризму та економічного розвитку на постраждалих від війни територіях України. Це може допомогти пом'якшити економічні наслідки війни та забезпечити дохід постраждалому населенню;

– збільшення доходу: туристичні потоки формують дохід місцевої економіки, що підтримує місцевий бізнес;

– диверсифікація економіки: там, де зруйновані війною райони сильно залежать від певних галузей, що постраждали від конфлікту, таких як сільське господарство та виробництво, туризм може стати способом диверсифікації економіки та створення більш стабільної економічної бази для регіону;

– надходження коштів в іноземній валюті: туризм може генерувати надходження іноземної валюти, оскільки іноземні туристи витрачають кошти на місцеві товари та послуги, що стабілізує курс вітчизняної валюти;

– розвиток інфраструктури: туризм також може стимулювати розвиток інфраструктури, наприклад, транспорту, зв'язку тощо. Це покращує загальну інфраструктуру регіону і робить його більш привабливим для інвесторів і туристів;

– збереження та популяризація культурної спадщини: туристична індустрія також може допомогти захистити місцеву культурну спадщину. Туристи часто відвідують регіон, щоб познайомитися з місцевою культурою та традиціями і туристична індустрія може допомогти захистити ці традиції та сприяти розвитку місцевої ідентичності, її функціонування.

Функціонування рекреаційно-туристичних об'єктів у різних регіонах України в умовах воєнного стану залежать від ступеня його впливу на регіон. У цьому контексті внутрішній туризм має свої особливості, пов'язані зі специфічними дозволами та обмеженнями на відпочинок і подорожі, запровадженими під час війни у відносно безпечних західних і центральних регіонах України. На рис. 1 відображені основні фактори впливу на розвиток туризму в Україні в умовах війни.



Рис. 1. Основні фактори впливу на розвиток туризму в регіонах України в умовах війни

Джерело: власна розробка авторів

Деякі фактори, наприклад безпека регіону, політична стабільність не сприяють розвитку туризму в постраждалих регіонах і по всій Україні сьогодні. Вплив на ці фактори має вирішальне значення для відновлення та зростання туризму в постраждалих регіонах і в Україні загалом.

Умови війни впливають і на особливості організації туристичних турів. Туроператорам і гідам, які готують туристичні маршрути, слід розглянути можливість надання укриття туристам на випадок повітряних нальотів. При плануванні екскурсійних та туристичних поїздок на далекі відстані в Україні слід враховувати час, оскільки наразі діє комендантська година. З метою забезпечення правопорядку в умовах воєнного стану в усіх регіонах України введено комендантську годину. Як правило, це з 23:00 год. до 5:00 год. Тому цю вимогу слід враховувати, плануючи відпочинок або відвідування певних місць [6].

Особливості відпочинку та роботи туристичних об'єктів у різних областях України певним чином відрізняються. До прикладу, у м. Києві та області, Черкаській, Полтавській та Волинській областях відвідування зелених зон і лісів за межами житлових масивів заборонено; однак відпочинок біля водойм дозволений за списком військової адміністрації. У Львівській області відвідувати ліси дозволені пішоходам, а транспорту заборонено. Виключенням є ситуації, коли людина пересувається на велосипеді або проходить через ліс. Людям дозволено відпочивати біля водойм, визначених військовою адміністрацією. У Закарпатській області можна відвідувати ліси, але польоти на одномоторних літаках заборонені в частині Карпатського біосферного заповідника та Ужанського національного парку. В Івано-Франківській області допускається відвідування гір і лісів на джипах, квадроциклах, баггі та мотоциклах. Тернопільська область має дозвіл на відвідування лісів, однак заборонено розпалювати багаття. Усі туристичні заклади працюють там у традиційному режимі. У Вінницькій області відвідування лісів заборонено, але дозволена туристична діяльність біля водойм, за винятком місць, які знаходяться неподалік об'єктів критичної інфраструктури. У Рівненській області дозволено збирати гриби та ягоди в лісах, але лише в північній її частині. Щодо Житомирської області, то тут дозволено відвідувати ліси та збирати гриби та ягоди, за винятком місць за 20 км від кордону з Білоруссю. У цьому регіоні дозволено працювати культурним закладам, які мають укриття. Жителям Хмельницької та Чернівецької областей дозволене відвідування лісів з певними обмеженнями, а усі туристичні об'єкти працюють у звичному режимі [6, 7].

Зниження попиту змусило багато готелів та інших туристичних підприємств закритися або скоротити штат. Як наслідок, багато людей у постраждалих районах залишилися без роботи і зазнали економічних труднощів. Зменшення надходжень туристичного збору зафіксовано у багатьох регіонах України у 2022 р. [8].

Локдаун, війна та блекаут позначилися на операційних процедурах, формуванні комунікацій з відвідувачами та готельному сервісі. Одночасно змінилися і цінності клієнтів. У 2020-2021 рр. для всіх готельєрів особливо важко було вирішити проблеми безпеки проживаючих, чистоти приміщень і використання безконтактних технологій. Для готелів також потрібні нові стандарти діяльності через зростаючу свідомість щодо екологічних проблем, свідомого споживання товарів людьми, організації їх самообслуговування та безпеки. Тим часом проблеми безпеки були актуалізовані в результаті війни. Наявність безпечного та обладнаного всім необхідним укриття, а також чітких алгоритмів дій працівників готелю у випадку надзвичайної ситуації є важливими факторами при виборі готелю відвідувачами сьогодні. Для потенційних гостей також важливо мати можливість гнучкого планування дати прибуття в готель, скасування бронювання та повернення коштів, оскільки фактори зовнішнього середовища в Україні нестабільні. Завантаженість готелів збільшується завдяки врахуванню цих елементів [9].

Протягом перших місяців війни готельний бізнес майже не функціонував. Було скасовано всі заплановані заходи, а також екскурсії і ділові поїздки. У центральних, південних та східних регіонах відсоток скасувань становив 85-98%. Влітку та восени 2022 р. готельний ринок України функціонував тільки на 2-3% у грошовому вираженні, проте згодом почав частково відновлюватися. При цьому на сході і на півдні України більшість готелів не функціонують через бойові дії, а також територіальну окупацію. При цьому попит на готельні послуги на початку війни суттєво зріс у Західних регіонах України. Серед лідерів зростання попиту на послуги готелів на початку війни були м. Київ та 4 області України. Суттєве зростання надходжень від туристичного збору протягом лютого-квітня 2022 р. порівняно з таким же періодом у 2021 р. відбулося у Львівській області – на 193%, Івано-Франківській області – на 76,4%, у Закарпатській області – на 144% [10].

Хоча війна суттєво вплинула на туристичну індустрію, проте технологічний розвиток, поява нових тенденцій формують нові можливості щодо подальшого розвитку туристичної галузі у післявоєнний період. Сталий туризм є однією з нових тенденцій, що може використовуватися у повоєнній туристичній індустрії. Він орієнтований на просування відповідальних туристичних практик, у яких акцент робиться на охороні довкілля, розвитку громад та соціальної відповідальності.

Впровадження практик сталого туризму дозволить туристичній індустрії залучити екологічно свідомих туристів, що будуть зацікавленими дослідити природну красу та культурну спадщину певного регіону. Це сформує економічні можливості щодо подальшого розвитку місцевих громад, дозволить забезпечити фінансовими ресурсами захист місцевих природних та культурних ресурсів.

У післявоєнний період туристична галузь, очевидно, повинна розвиватись в двох напрямках. Один напрямок буде орієнтуватись на пропозицію туристичних послуг для іноземних туристів. І тут важливо забезпечити відновлення туристичної інфраструктури через впровадження інноваційних процесів, що дозволить активізувати економічну діяльність в цій галузі. При цьому особливу увагу необхідно приділити безпековим питанням, щоб забезпечити комфортне перебування туристів в Україні. Другий напрямок з орієнтацією на українських туристів, повинен запропонувати свої послуги двом категоріям громадян, з однієї сторони, тим що плануватимуть закордонний відпочинок, а з другої, які надаватимуть перевагу відпочинку в Україні [11, с. 31].

Наразі туристична індустрія розвивається повільними темпами і повинна адаптуватися до поточних викликів. У таких умовах використання інноваційних технологій і впровадження цифрових компонентів у туристичній сфері має велике значення, воно дозволяє компаніям підвищити свою конкурентоспроможність на ринку. Уже сьогодні туристичні агенції автоматизують процес приймання замовлень на туристичні послуги, працюють прямо з туроператорами-партнерами та використовують електронні системи бронювання [12, с. 123].

Цифрова трансформація спрямована на використання мобільних додатків з метою отримання туристичних послуг, різних платформ онлайн-бронювання та віртуальної реальності, що дозволить підвищити зручність та простоту для туристів. Цифрова трансформація дозволяє підвищити як операційну, так і економічну ефективність сфери туризму.

Доповнена реальність є ще однією технологією, що може ефективно використовуватися у період післявоєнної туристичної індустрії. Ця технологія дозволить додати віртуальні об'єкти до певного реального середовища, надати туристам значну кількість інформації щодо історії і культури певної місцевості, сформувати інтерактивні путівники. Це забезпечує підвищення освітньої цінності туристичного досвіду, забезпечує туристам більш захопливий досвід ознайомлення з певною територією. Ще однією сучасною технологією, яка може використовуватися для розвитку післявоєнної туристичної індустрії, є маркетинг у соціальних мережах. Він може забезпечити туристичній галузі економічно ефективний та дієвий спосіб для охоплення широкої цільової аудиторії, просування певного регіону серед потенційних туристів. Важливими інструментами маркетингу у соціальних мережах є використання візуального контенту - різноманітних фотографій і відео для демонстрації краси і культурної спадщини певного регіону. У напрямі просування певного регіону, його визначних місць можна використовувати і інфлюенсер-маркетинг. Останній передбачає використання популярних авторитетів у соціальних мережах для просування певного регіону серед своїх підписників.

У післявоєнний період зросте також попит на релакс-тури для відновлення психіки людей, поїздки до знайомих місць, міст, які пов'язані з військовими успіхами України [13].

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Вплив бойових дій на галузь туризму є негативним і значним, він одночасно завдає суттєвих збитків і іншим галузям економіки. Багато туристичних дестинацій, які пережили воєнний стан, зазнали зниження кількості туристів і доходів від туристичної діяльності.

Розвиток практики сталого туризму, що ставить на перше місце захист довкілля та культури, може створити нові можливості для розвитку туризму в післявоєнний період. У цьому напрямі важливими є і поява нових технологій, таких як віртуальна та доповнена реальність, цифрова трансформація, мобільні додатки та маркетинг у соціальних мережах. Останні сприятимуть просуванню нових туристичних напрямів та розвитку тих територій, що постраждали від війни. Загалом, розвиток туризму в післявоєнний період буде досить складним, але його можна відродити і розвивати успішно в майбутньому. Вважаємо, що впроваджуючи практики сталого та відповідального туризму, постраждалі від війни території можуть формувати сприятливі можливості для розвитку своїх громад і туристичної галузі.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямі пов'язані з дослідженням вподобань клієнтів стосовно туристичних послуг у післявоєнний період.

Література

1. Титаренко Л.М., Куліш М.В., Степанова С.О. Європейський вектор відновлення безпеки туристичного бізнесу України. *Пріоритети розвитку міжнародної економічної діяльності країни в умовах глобалізації* : матеріали II-ї Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції здобувачів вищої освіти та молодих учених, 27 квітня 2023 р. Полтава : Національний університет імені Юрія Кондратюка, 2023. С. 106–107. URL : <http://reposit.nupp.edu.ua/handle/PoltNTU/12563>
2. Кириченко С. Подорожі та війна: якою буде туріндустрія після перемоги. 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/07/21/689436/>
3. Моца А., Шевчук С., Серета Н. Перспективи післявоєнного відновлення сфери туризму в Україні. *Економіка та суспільство*. 2022. №41. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-31>. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1560/1501>

4. Карпенко Ю., Логвин М., Тараненко О., Логвин Д., Луценко О. Стан розвитку туризму в умовах війни та повоєнне відновлення. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки»*. 2023. (2(108)). С. 59-68. <https://doi.org/10.37734/2409-6873-2023-2-8>
5. Парфененко Г. Стало відомо, як війна в Україні вплинула на туризм Німеччини та США: озвучено невтішні прогнози. 2022. URL: <https://dip.org.ua/nimechchina/stalo-vidomo-yak-vijna-v-ukraini-vplinuli-na-turizm-nimechchini-ta-ssha-ozvucheno-nevtishni-prognozi/>
6. Зарубіна А., Сіра Е., Демчук Л. Особливості туризму в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*, 2022. №41. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-14>. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1543/1484>
7. Магдик Н. Туризм під час війни: як відпочивати в Україні цього літа. 2022. URL: <https://ukraine.segodnya.ua/ua/ukraine/turizm-vo-vremya-voyny-kak-otdyhat-v-ukraine-etim-letom-1629651.html>
8. У 2022 році надходження до державного бюджету від туристичної галузі скоротилися майже на 31 %. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/u-2022-roci-nadhodzhennya-do-derzhbyudzhetu-vid-turistichnoyi-galuzi-skorotilisya-mayzhe-na-31>
9. Косенко Ю. Готельна індустрія: тренди якісного сервісу у 2023 році. 2023. URL: <https://business.dia.gov.ua/cases/antikrizovi-risenna/gotelna-industria-trendi-akisnogo-servisu-u-2023-roci>
10. Лупашко А. На початку війни готельний бізнес України обвалився на 90%. Чи є надія на відновлення. 2022. URL: <https://forbes.ua/company/na-pochatku-viyini-gotelniy-biznes-ukraini-obvalivsya-na-90-chi-e-nadiya-na-vidnovlennya-14102022-9033>
11. Мамчин М.М. Перспективи розвитку ринку туристичних послуг в післявоєнний період. Виклики для туристичного бізнесу в Україні: європейська практика. Тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції, 4-5 травня 2023 р. Львів: Растр-7, 2023. С. 31–32.
12. Кожухівська Р.Б. Напрями застосування інформаційних технологій у комунікаційних стратегіях українських туристичних підприємств і підприємств індустрії гостинності. *Бізнес Інформ*. 2015. №10. С. 119–125. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2015-10_0-pages-119_125.pdf
13. Макаренко Н. Нова сторінка. Як війна змінить мандрівки Україною після перемоги над ворогом. 2022. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/travel/novaya-stranitsa-voyna-izmenit-puteshestviya-1649942226.html>

References

1. Tytarenko L.M., Kulish M.V., Stepanova S.O. (2023). Yevropeyskiy vektor vidnovlennia bezpeky turystychnoho biznesu Ukrainy [The European vector of restoring the security of the tourism business of Ukraine]. *Priorytety rozvytku mizhnarodnoi ekonomichnoi diialnosti krainy v umovakh hlobalizatsii [Priorities of the development of international economic activity of the country in the conditions of globalization]: materialy II-yi Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi Internet-konferentsii zdobuvachiv vyshchoi osvity ta molodykh uchenykh [materials of the 2nd All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference of Higher Education Applicants and Young Scientists]*, April 27. Poltava : Natsionalnyi universytet imeni Yurii Kondratiuka, 106–107, available at: <http://reposit.nupp.edu.ua/handle/PoltNTU/12563>
2. Kyrychenko S. (2022). Travel and war: what the tourism industry will look like after victory, available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/07/21/689436/>
3. Motsa A., Shevchuk S., Sereda N. (2022). Prospects of the post-war recovery of tourism in Ukraine. *Economy and society*, vol. 41. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-31>, available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1560/1501>
4. Karpenko Yu., Lohvyn M., Taranenko O., Lohvyn D., Lutsenko O. (2023). The state of tourism development in the conditions of war and post-war recovery. *Scientific Bulletin of the Poltava University of Economics and Trade. Series "Economic Sciences"*, vol. (2(108)), 59-68. <https://doi.org/10.37734/2409-6873-2023-2-8>
5. Parfenenko H. (2022). It became known how the war in Ukraine affected tourism in Germany and the USA: disappointing forecasts were announced, available at: <https://dip.org.ua/nimechchina/stalo-vidomo-yak-vijna-v-ukraini-vplinuli-na-turizm-nimechchini-ta-ssha-ozvucheno-nevtishni-prognozi/>
6. Zarubina A., Sira E., Demchuk L. (2022). Peculiarities of tourism in a state of war. *Economy and society*, vol. 41. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-14>, available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1543/1484>
7. Mahdyk N. (2022). Tourism during the war: how to rest in Ukraine this summer, available at: <https://ukraine.segodnya.ua/ua/ukraine/turizm-vo-vremya-voyny-kak-otdyhat-v-ukraine-etim-letom-1629651.html>
8. In 2022, revenues to the state budget from the tourism industry decreased by almost 31%, available at: <https://www.tourism.gov.ua/blog/u-2022-roci-nadhodzhennya-do-derzhbyudzhetu-vid-turistichnoyi-galuzi-skorotilisya-mayzhe-na-31>
9. Kosenko Yu. (2023). Hotel industry: trends of quality service in 2023, available at: <https://business.dia.gov.ua/cases/antikrizovi-risenna/gotelna-industria-trendi-akisnogo-servisu-u-2023-roci>
10. Lupashko A. (2022). At the beginning of the war, the hotel business of Ukraine collapsed by 90%. Is there hope for recovery, available at: <https://forbes.ua/company/na-pochatku-viyini-gotelniy-biznes-ukraini-obvalivsya-na-90-chi-e-nadiya-na-vidnovlennya-14102022-9033>
11. Mamchyn M.M. (2023). Perspektivy rozvytku rynku turystychnykh posluh v pisliavoienni period [Prospects for the development of the market of tourist services in the post-war period]. Vyklyky dlia turystychnoho biznesu v Ukraini: yevropeiska praktyka [Challenges of tourism business in Ukraine: european practice]. Tezy dopovidei mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii [Abstracts of reports of the international scientific and practical conference], May 4-5. Lviv: Rastr-7, 31-32.
12. Kozhukhivska R.B. (2015). Directions for Using Information Technology in the Communication Strategies of Ukrainian Tourism Enterprises and Facilities in the Hospitality Industry. *Business Inform*. vol. 10, 119-125, available at: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2015-10_0-pages-119_125.pdf
13. Makarenko N. (2022). New page. How the war will change travel in Ukraine after the victory over the enemy, available at: <https://www.rbc.ua/ukr/travel/novaya-stranitsa-voyna-izmenit-puteshestviya-1649942226.html>